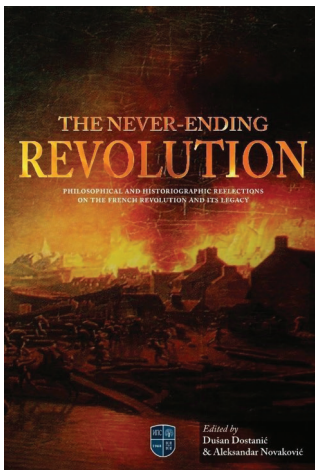

Петар М. Матић¹
Институт за политичке студије
Београд (Србија)

94(44)"1789"(082)(049.32)
Приказ
Примљен 20/02/2024
Прихваћен 02/07/2024
doi: [10.5937/socpreg58-49542](https://doi.org/10.5937/socpreg58-49542)

THE NEVER-ENDING REVOLUTION
Philosophical and Historiographic Reflections
on the French Revolution and its Legacies

Зборник радова, уредници Душан Достанић, Александар Новаковић,
THE NEVERENDING REVOLUTION, Philosophical and Historiographic Reflections
on the French Revolution and its Legacies, Институт за политичке студије,
Београд, 2023.

Зборник радова који су приредили колеге Александар Новаковић и Душан Достанић отвара нове визуре и авеније истраживања једног од кључних догађаја који је умногоме изменио политички пејзаж на Старом континенту, али и широм света. Овај догађај током претходних два и по века био је темељно истраживан и обухватио је многе студије. Ипак, он и даље привлачи пажњу бројних припадника академске заједнице. Зборник садржи прилоге еминентних научника из више држава, који покушавају да сагледају узроке који су довели до Француске револуције, али и последице које се и дан-данас осећају. Аутори минуциозно приступају обради својих тема, ширећи хоризонте и пружајући нове перспективе увида у ово „дешавање“ народа, које је по свом значају постало својеврсни социолошки и политиколошки феномен.

Радови у зборнику су, према садржају, разнолики и превасходно се могу сврстати у домен политичке теорије. Ипак, они захватају и историјске и правне, као и интелектуалне, културолошке и социјално-психолошке елементе који се налазе у средишту још увек живог академског дискурса о Француској револуцији. Значај догађаја, који је епохално изменио дотадашњи ток цивилизације и који је увод у слом традиционалних

¹ petar.matic@ips.ac.rs; ORCID: [0000-0003-0205-9762](https://orcid.org/0000-0003-0205-9762)

европских режима, и у време модерности далеко превазилази временски оквир у којем се одиграо. Он је камен темељац настанка модерних европских националних држава и представља прекретницу две епохе; увео је нове авеније политичког и друштвеног развоја на европском континенту и у ширем, светском контексту.

Зборник садржи прилоге аутора диферентних провинијенција, што умногоме доприноси његовом квалитету, пружајући различите ракурсе и перспективе истраживања, и отварајући простор за даље академске дебате, дубље увиде и анализе. Анализи се првенствено приступа из угла политичке теорије, анализирајући утицај наслеђа Француске револуције на потоња дешавања на европском континенту. Тако, широк дијапазон тема, различити нивои и типови интерпретације се узимају у разматрање, као и шири контекст који је условио револуцију. Аутори одговарају на бројна питања: који су идеолошки и политички мотиви овог догађаја, који су њени дубљи друштвени корени и, у крајњој инстанци, који су ефекти на даља дешавања на европском тлу. Овај потрес, чије се последице осаћају и данас, обрађује се на научно и методолошки веома утемељен начин. Зборник је подељен на три темата. Први се односи на интелектуално наслеђе и превасходно разматра последице овог догађаја на интелектуалну и академску сферу и промене у виђењима водећих политичких мислилаца. У свом раду „Француска револуција и њено интелектуално наслеђе“ Александар Новаковић пружа увиде у последице Француске револуције по питању слободе и ауторитаризма у данашњем свету. Он истиче да су бројне конвенције овог догађаја изнедриле како позитивне, тако и негативне последице по друштвене односе. Истичући значај ове перманентне револуције, он исправно увиђа да постоје и други, конституишући, елементи који су допринели развоју идеје слободе и ослобађању човека од стега прошлости. Новаковић у први план истиче да су велике идеје и традиције, као и њихова прилагођавања и трансформације биле замајак индивидуалној слободи и заштити својине као стубовима на којима почива данашњи свет и без којих можемо ући у фазу поретка лимитиране слободе. У другом раду у оквиру овог темата, Кристијан Махек анализира Хегела као део интелектуалне традиције Француске револуције и Фогелинове критике деформација традиционалног схватања поретка, која може имплицирати настанак анархије и „беспоретка“. Поредиши Хегелову идеју поретка и Фогелинову критику мисли проминентног немачког теоретичара, аутор уводи питања која умногоме одређују карактер времена у којем живимо. Он исправно запажа да је Фогелорова критика Хегелове мисли усмерена на оне елементе који воде ка „спиритуалном хаосу“ и кризи модерне цивилизације. Трећи рад одељка Феликса Диршча истражује однос хришћанског учења и Француске револуције. Анализирајући револуцију као облик раскида дотадашњег хришћанства са прошлшћу, он исправно закључује да је њено прихватање од стране бројних хришћана било засновано на њеним носећим егалитаристичким идејама које се налазе у самом епицентру библјских и хришћанских тековина. Аутор запажа да је и стара, али и нова „Божја нација“ заснована на историјским трајекторијама и процесима дугог трајања. Семе промена које је изнедрила Француска револуција, из перспективе хришћанске теологије, датира вековима уназад, а своју кулминацију доживљава са просветитељством и падом Бастије. Други темат захвата историјско наслеђе, односно шири историјски контекст, и проучава читав ланац догађаја

које је изнедрила Француска револуција. Први рад аутора Золтана Петоа обрађује дебату о Француској револуцији, која је уследила након објављивања Беркових рефлексја о самој револуцији и њеним последицама, и удаљавање Џејмса Мекинтоша од његових првобитних идеја, и подршци револуционарним променама у Француској. Аутор исправно запажа да је револуција представљала антитезу дотадашњем поретку и да је симболички довела до расцепа на линији између традиционализма и модернизма. Аутор говори о утицају Берка, као родоначелника англо-америчког конзервативизма, на Мекинтоша. Критикујући демократију као егалитаристички концепт, Пето тврди да је квантитативна воља већине, као базични демократски принцип, неспојив са квалитативним особинама појединаца, попут интелектуалних капацитета и знања. Карл Јохан Љунгберг у свом раду разматра питање Едмунда Берка и „старога режима“, говори о диферентним и комплексним слојевима Беркове личности где га не види искључиво као конзервативца, већ и као својеврсног пророка са изузетним аналитичким даровима. Љунгберг указује на универзалистичка начела Француске револуције, која би, према Берковом тумачењу, могла увести свет у стање перманентног рата и хаоса. Он закључује да је Берка неопходно тумачити не само као теоретичара који је идеализовао монархистички режим у Француској већ некога ко је увидео шири контекст Француске револуције као претњу постојећем поретку у другим европским државама. Душан Достанић кроз визуру преданог и пажљивог истраживача немачког романтизма сагледава мисао представника ове школе мишљења и домета и утицаја Француске револуције на њих. Он уочава да су немачки романтичарски мислиоци били идеолошки супротстављени циљевима и идејама револуције. Иако су били заинтересовани за последице револуције на немачко друштво и државу, романтичари су, према Достанићевом тумачењу, као изразити критичари просветитељства и модерности били оштри критичари Револуције. Достанић указује на то да у теорији која проучава питање немачког романтизма, постоје погрешне интерпретације да су они, спочетка, били на фону револуционарних идеја. С обзиром на то да је Револуција означила продор модерности, а да су немачки романтичари у својој есенцији били антимодерни, не може се говорити о било каквој подршци револуционарним променама у Француској. У свом другом раду, који интерпретира улогу Клеменса Метерниха у „обнови Европе“, Карл Јохан Љунгберг мапира његову улогу у изградњи антиреволуционарне алијансе. Љунгберг закључује да, упркос бројним лошим тумачењима, Метерних данас може бити посматран као неко ко се залагао за очување стабилног светског поретка. Коначно, последњи, трећи темат обухвата радове домаћих стручњака који истражују значај Француске револуције и њене сигнификантне ефекте на Србију тога времена, али и у каснијим историјским периодима. Ту је видљива и мултидисциплинарност зборника, пошто аутори тумаче филозофске, политиколошке, правне, историјске и књижевне изворе и претпоставке Револуције, а затим их интерпретирају и у савременој визури и кроз рефлексiju садашњег тренутка. Марко Пејковић пореди интерпретације и указује на бројне погрешне, које доводе у директну везу Француску револуцију са Српском и Грчком револуцијом. Он истиче да је паралелно са опадањем традиционалног религијског обрасца Француска револуција изнедрила модернизацију политичких институција, засновану на принципима структуралног рационализма. У том

смислу, Француска револуција је имала тај јасно зацртани структурални циљ, док је, према Пејковићу, Српска револуција представљала борбу за национално ослобођење од туђинске власти, без јасне структуралне и институционалне димензије. У случају Грчке, како Пејковић уочава, изоморфичка црта је, услед грчке склоности ка Западу и његовим вредностима, била више изражена него код Срба. Ипак, он закључује да су институционалне промене у Грчкој биле добрим делом засноване и на византијској традицији и да су тадашње промене биле меланж источних и западних вредности. Рад под насловом „Француске саднице у српској шуми – утицаји Француске револуције на уставни и правни развој Србије“, аутора Мијодрага Радојевића, разматра процес уставних и правних реформи у Србији након Француске револуције. У први план се истиче да су наведене реформе биле успорене, постепене, а неретко и контрадикторне у континуираној борби за национално ослобођење. Аутор наводи да је, упркос патријархалној политичкој култури, бирократизованој држави и моћном владару, у другој половини 19. века дошло до заокрета ка базичним тековинама Француске револуције у Србији и да њене идеје бивају прихваћене међу свим слојевима становништва. Коначно, рад који затвара овај изврстан Зборник радова, јесте ауторски прилог Милене Пешић са називом „Човек који је јео смрт – Пекићев књижевни омаж Токвилу“. У њему се разматрају сличности дискурса о Француској револуцији, великог филозофа и политичког теоретичара, с једне, и великог српског књижевника, с друге стране. Премда просторно, временски и тематски удаљене фигуре, Товкил и Пекић су, како Пешић исправно запажа, имали сличне ставове када су у питању односи на релацији: држава – друштво – појединац као припадник ширег колектива. Она закључује да се основна сличност у њиховом делу може пронаћи у балансу, правој мери у саодносима између слободе и једнакости која би требало да буде носећи стуб демократије као поретка.

Мишљења сам да овај зборник пружа нове увиде у оквиру веома значајног предмета истраживања, истовремено анализирајући постојеће изворе и пружајући нове увиде и сазнања о Француској револуцији. Он, такође, отвара и нове перспективе и простор за даље академске дебате. Он има и елементе иновативности, пошто у једном од својих одељака разматра и последице Француске револуције на Србију и српско друштво у целини, где аутори различитих вокација сагледавају и истражују ову још увек недовољно обрађену тему. Због свих наведених разлога, желео бих да препоручим овај зборник, како академској тако и широј читалачкој публици, јер садржи изворне и пажљиве анализе догађаја који је дубоко потресао Европу и свет, и довео до потпуно нове историјске динамике, раскидајући старе окове и отварајући нове хоризонте. Очигледна је и педантност и предан рад уредника који су пажљиво селектовали теме и распоредили их у адекватне секције.

Petar M. Matić²
Institute for Political Studies
Belgrade (Serbia)

THE NEVER-ENDING REVOLUTION

Review of the Collection of Papers
Dušan Dostanić, Aleksandar Novaković (Editors)
THE NEVER-ENDING REVOLUTION
Philosophical and Historiographic Reflections on the French Revolution and its
Legacies, Institute for Political Studies, Belgrade, 2023

(Translation *In Extenso*)

The collection of papers edited by Aleksandar Novaković and Dušan Dostanić opens new perspectives and avenues in the research of one of the key events that largely changed the political landscape on the Old Continent and also throughout the world. Over the last two and a half centuries, this event has been thoroughly researched and has inspired a number of studies. Nevertheless, it still attracts the attention of many members of the academic community. With contributions by eminent scientists from several states, this collection of papers seeks to elucidate the causes that led to the French Revolution, but also its consequences that are still felt today. The authors approach their topics minutiously, broadening the horizons and offering new perspectives and insights into the “occurrence of the people, which, by its implications, has become a unique sociological and political phenomenon. The papers featured in this collection vary in content and can primarily be classified within the political theory domain. But they also capture the historical and legal, as well as intellectual, cultural and socio-psychological elements that lie at the heart of the still very much alive academic discourse on the French Revolution. The importance of the event that so colossally shifted the hitherto course of civilization and was the prelude to the collapse of traditional European regimes, even in age of modernity, extends far beyond the bounds of its own time. It is the cornerstone in the emergence of modern European nation states and a turning point between two eras, that ushered in new avenues of political and social development on the European continent and in a larger, global context.

The collection itself includes papers by authors of diverse backgrounds, which largely contributes to its quality by offering different points of view and research perspectives and paves the way for further academic debates, deeper insights and analyses. The analysis is approached primarily from the political theory aspect, by analyzing the impact of the

² petar.matic@ips.ac.rs; [0000-0003-0205-9762](tel:0000-0003-0205-9762)

legacies of the French Revolution on a wide range of topics on the following events in Europe. Thus, a wide range of topics, different levels and types of interpretations are taken in consideration, along with the broader wider context that drove the Revolution. The authors address a number of questions underlying this event as its ideological and political precursors, its deeper social roots and ultimately, its effects on further developments on the European continent. This seismic event, whose effects are still felt today, is treated in way which is firmly grounded, in both scientific and methodological terms. The collection itself is divided into three thematic areas. The first one is focused on the intellectual legacies and mainly discusses the impacts of this event on the intellectual and academic sphere and change in the views of leading political thinkers. In his paper entitled “Intellectual Legacy”, Aleksandar Novaković provides insight into the effects of the French Revolution on the issues of freedom and authoritarianism in today’s world. He argues that the numerous consequences of this event produced both positive, as well as negative effects for social relations. Highlighting the importance of this permanent revolution, he correctly observes that there are other constituent elements that contributed to the idea of freedom and liberation of man from the constraints of the past. Novaković underlines that great ideas and traditions, as well as their adjustments and transformations, were the driving force behind individual freedom and property protection as the pillars on which today’s world rests and the absence of which may lead us into the limited freedom order phase. In the second paper within this thematic strand, Christian Matek analyses Hegel as part of the intellectual tradition of the French Revolution and Vögelin’s critique of the deformations of the traditional understanding of order which can imply the emergence of anarchy and “disorder”. By comparing Hegel’s idea of order and Vögelin’s critique of the prominent German theorist’s thought, the author raises questions that largely determine the character of our time. He correctly notes that Vögelin’s critique of Hegel’s thought is directed at those elements that lead to “spiritual “chaos” and crisis of modern civilization. The third paper within this section by Felix Dirsch, explores the relationship between the Christian doctrine and the French Revolution. Analyzing revolution as a form of break of Christianity with the past, he rightly concludes that its acceptance by many Christians was based on its underlying egalitarian ideas that can be found at the very core of biblical and Christian learning. The author observes that both the old, as well as the new “God’s nation” is grounded in the historical trajectories and processes of long duration. The seeds of change sown by the French Revolution, from the perspective of Christian theology, date centuries back and culminated with the Enlightenment and the fall of the Bastille. The second thematic strand covers the historical legacies, that is, the wider historical context and the entire chain of events set in motion by the French Revolution. The first paper by Zoltan Peto discusses the debate on the French Revolution that followed the publication of Burke’s reflections on the Revolution itself and its consequences and James Mackintosh’s departure from his original ideas and support for the revolutionary change in France. The author correctly observes that the revolution represented an antithesis to the previous order and symbolically led to a split between traditionalism and modernism. The author talks about the influence of Burke as the forerunner of Anglo-American conservatism on Mackintosh. Criticizing democracy as an egalitarian concept, Peto argues that the quantitative will of the majority, as a basic democratic principle, is incompatible with the qualitative

characteristics of individuals such as intellectual capacities and knowledge. In his paper, which discusses the issue of Edmund Burke and the “old regime”, Carl Johan Ljungberg talks about the different and complex layers of Burke’s personality, viewing him not only as a conservative, but also as a prophet equipped with exceptional analytical skills. Ljungberg points to the universalist principles of the French Revolution which, according to Burke, could lead the world into a state of permanent war and chaos. He concludes that it is necessary to interpret Burke not only as a theorist who idealized the monarchist regime in France, but also saw the broader context of the French Revolution as a threat to the existing order in other European states. Through the lens of a devoted and careful researcher of German Romanticism, Dušan Dostanić examines the concepts of this school of thought and the scope and influence of the French Revolution on them. He notes that the German Romantic thinkers were ideologically opposed to the aims and ideas of the Revolution. Although they were interested in the impacts of the Revolution on German society and state, according to Dostanić’s interpretation, the romantics, as prominent critics of the Enlightenment and modernity, were sharp critics of the Revolution. Dostanić suggests that the theory studying the issue of German Romanticism contains misinterpretations that initially, they drew upon the revolutionary ideas. Since the Revolution marked a breakthrough of modernity and the German Romantics were essentially anti-modern, any reference to support to the revolutionary changes in France would be misplaced. In his second paper, which interprets the role of Klemens Metternich in the “renewal of Europe”, Carl Johan Ljungberg maps his role in the construction of the anti-revolutionary alliance. Ljungberg concludes that, despite numerous misinterpretations, Metternich can today be viewed as someone who stood for the preservation of a stable world order. Finally, the last, third, thematic strand includes the papers of national experts who explore the importance of the French Revolution and its significant effects on Serbia at that time, but also in later historical periods. Also visible here is the multidisciplinary nature of the collection, as authors interpret the philosophical, political, legal, historical and literary sources and assumptions of the Revolution and then interpret them in the contemporary frame and through the reflection of the present time. Marko Pejkočić compares and points to numerous misinterpretations that directly link the French Revolution with the Serbian and Greek Revolutions. He emphasizes that, in parallel with the decline of the traditional religious paradigm, the French Revolution brought about the modernization of political institutions based on the principles of structural rationalism. In that sense, the French Revolution had this clearly defined structural goal, while, according to Pejkočić, the Serbian Revolution represented a struggle for national liberation from foreign rule, without the clear structural and institutional dimension. In the case of Greece, as Pejkočić notes, the isomorphic trait, due to the Greek inclination towards the West and its values, was more pronounced than among the Serbs. However, he observes that the institutional changes in Greece were largely based on the Byzantine tradition and that the changes at that time were a mixture of Eastern and Western values. The paper entitled “French Seedlings in Serbian Forest – Influences of the French Revolution on Constitutional and Legal Development of Serbia” by Mijodrag Radojević, discusses the process of constitutional and legal reforms in Serbia after the French Revolution. It highlights that the reforms were slow, gradual and often contradictory in the continuous struggle for national liberation. The author states that,

despite the patriarchal political culture, bureaucratized state and the powerful ruler, the second half of the 19th century saw a shift towards the basic achievements of the French Revolution in Serbia and that its ideas were accepted among all strata of the population. Lastly, the paper that closes this excellent collection is the contribution by Milena Pešić entitled “The Man Ate Death – Pekić’s literary homage to Tocqueville”. The paper examines the similarities in the discourse on the French Revolution between the great philosopher and political theorist, on the one hand, and the great Serbian writer, on the other. Although spatially, temporally and thematically distant figures, Tocqueville and Pekić, as Pešić correctly notes, had similar views regarding the relations between the state, society and the individual as a member of the wider collective. She concludes that the basic similarity in their work can be found in the balance, the right measure in the relationship between freedom and equality, which should be the pillar of democracy as a system.

In my opinion, this collection of papers offers novel insights within a very important research subject, by simultaneously analyzing existing sources, but also offering new insights and knowledge about the French Revolution. It also opens new perspectives and space for further academic debate. It also brings innovative elements by discussing, in one of its chapters, the consequences of the French Revolution for Serbia and the Serbian society on the whole, where authors from different fields examine and research this still underexplored topic. For all these reasons, I take the opportunity to recommend this collection of papers both to the academic and wider readership, because it contains original and thorough analyses of the event that profoundly shook Europe and the world and led to a completely new historical dynamic, breaking old shackles and opening new horizons. Also evident is the meticulous and dedicated work of editors who carefully selected the topics and arranged them in three distinct, but interrelated chapters.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА:

- Jennings, J. (2011). *Revolution and the Republic: A History of Political Thought in France since the Eighteenth Century*. New York: Oxford University Press.
- Mason, L., Rizzo, T. (eds.). (2023). *The French Revolution: A Document Collection - Second Edition, Revised*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Neely, S. (2007). *A Concise History of the French Revolution*. Blue Ridge Summit: Rowman & Littlefield.
- Popkin, J. (2019). *A New World Begins: A History of the French Revolution*. New York: Basic Books.